

קדושה דתית וקדושה אזרחית

מבט השוואתי על ימי זיכרון לאומיים בחטיבת הביניים הישראלית¹

שירה אילוז, ישראל ריץ' וחני וייסבורד

מבוא

מה הן אמונותיהם החינוכיות של מורים בבתי ספר ממלכתיים וממלכתיים דתיים, בנוגע למימד הקדושה המלווה את הפעילות החינוכית בחטיבת הביניים סביב שני ימי זיכרון לאומיים: יום הזיכרון לשואה ולגבורה ויום הזיכרון ליצחק רבין? שאלה זו ניצבה במרכז המחקר הנוכחי.

ימי הזיכרון שקבעה מדינת ישראל בלוח השנה מאופיינים ברמה ניכרת של קדושה שמקורה אזרחי. הקדושה האזרחית, בדומה לדתית, משקפת יחס מיוחד, מכבד, מנשא ומרומם כלפי ערכים, נורמות ומעשים שהחברה מייחסת להם סטאטוס מיוחד, והיא מאופיינת במידה מועטה של ביקורתיות כלפי אותם ערכים וסמלים וייצוגם.

המחקר המתואר נמצא בשלבי ניתוח הממצאים, ולהלן יוצג תיאורו, השיטה שבה בוצע ורמזי תוצאות האפשריים לדיווח בשלב מוקדם זה.

שיטת המחקר

המחקר בוצע בשיטה איכותנית בהתאם למסורת של תיאוריה המעוגנת בשדה. משתתפים: כ-30 מורים בשש חטיבות ביניים ממלכתיות וממלכתיות דתיות מאזורים שונים בארץ המשרתים אוכלוסיות תלמידים בעלי רקע סוציו אקונומי מגוון.

1 דיווח על מחקר בשלבי המוקדמים; המחקר ממומן על ידי ועדת המחקר הבין מכללתית של מכון מופ"ת והמכון לחקר החינוך הדתי ולקידומו באוניברסיטת בר-אילן.

תוצאות ראשוניות

ניתוח הממצאים הינו בראשיתו, אולם כמה מגמות כבר עולות מניתוח משולב של הריאיונות ושל התצפיות. ראשית, ההבחנה בין קדושה דתית וקדושה אזרחית אינה הבחנה פשוטה בעיני המורים משני הזרמים הממלכתיים. גם המורים מהזרם הממלכתי שאינם דתיים מתקשים לתאר מושג של קדושה במנותק מהמסורת היהודית כי, לדברי המרואיינים, "קדושה קודם כל, מבחינתי... קשור ליהדות".

בנוסף לכך תיארו כל המורים את המאמצים הפדגוגיים שנעשים בבית הספר בהכנות לקראת ימי זיכרון לאומיים. מטרתם המכוונת של מאמצים אלה היא ליצור אוירת קדושה וחגיגות שתבדיל אותם מימי החול, כפי שאמרה א' המלמדת בבית ספר ממלכתי: "בגלל שאני רואה באמת בימים האלה קדושה, אני לא מוותרת. ואם אני צריכה להפעיל את הקטע הרגשי, אני מפעילה. ואם אני צריכה להפעיל את הקטע ההיסטורי, אני מפעילה. את כל מה שצריך אנחנו עושים." בעיני המורים, זהו חלק מהמאמץ הרחב יותר לעצב את זהותם היהודית והישראלית של תלמידיהם.

סיכום

הפריזמה המחקרית המקובלת לניתוח ימים מיוחדים, טקסים וסמלים לציון אירועים דתיים וחברתיים היא סוציולוגית ואנתרופולוגית.⁶ החידוש במחקר הנוכחי הוא בהפניית תשומת הלב המחקרית לניתוח פדגוגי של הקדושה הכרוכה באירועים ובטקסים אלו. במחקרנו זה אנו מבקשים לחקור מהן מטרותיהם החינוכיות של המורים המנחות את עבודתם, כיצד הסביבה הבית ספרית יוצרת את אוירת הקדושה, ומהם הביטויים הפדגוגיים שלה.

חשיבות הסוציאליזציה לחיים יהודיים וציוניים כמו גם עיצוב הזיכרון הפרטי והציבורי, עולה מדברי המורים ומשקפת תפקיד מרכזי של בית הספר ושלם עצמם. המורים מבטאים את האחריות הרבה שהם חשים לעיצוב הזהות של תלמידיהם כבוגרים המפנימים את ערכי היסוד של החברה הישראלית. עיקרון זה קיים בשני הזרמים אך ניכרים דגשים שונים. בעוד בחינוך הממלכתי דתי נראה שיש העתקה של צורות ומבנים דתיים קיימים לימים מקודשים חדשים (ובעיקר ליום הזיכרון לשואה ולגבורה) בחינוך הממלכתי המורים

6 ראו למשל: אלמוג, אנדרטות; לומסקי-פדר, קהילת אבל; ויניצקי-סרוסי, רבין; דון-יחיא ולייבמן, תיות אזרחית.

כלי המחקר: ריאיונות חצי מובנים שנותחו בשיטה הקונצנזואלית (CQR consensual qualitative research)² שפיתחו היל ועמיתיה.³ הריאיונות עסקו בסוגיות: מהי קדושה, מהו מקור הקדושה, מהם הביטויים המעשיים והפדגוגיים של קדושה, איך מעבירים מסר של קדושה לתלמיד, מהם הקשיים שבהנחלת מושג הקדושה, האם התלמידים מערערים על תפישת הקדושה שבית הספר מציג. הריאיונות מאפשרים להעמיק בתיאור אמונותיהם החינוכיות של מורים ובניתוחן ומזמנים למורה הזדמנות להעלות לפני השטח את חוויותיו ואת אמונותיו החינוכיות.⁴

בנוסף לכך בוצעו שתי עשרה תצפיות בטקסים בית ספריים שהתקיימו בימי זיכרון אלו במטרה לבחון את האווירה הקיימת בבית הספר לקראת הטקס ובמהלכו ולחשוף את עמדותיהם של אנשי ניהול וחינוך ביחס לתכנים, ליעדים ולגישה שבית הספר מציג לגבי ימי הזיכרון.⁵ אפשר להבחין בין אופיין של שתי התצפיות שבוצעו: התצפית הראשונה, ביום הזיכרון ליצחק רבין פתחה את המחקר ושימשה בעיקר בתפקיד גישוש ראשוני להכרת הסוגיות העקרוניות שיעלו במחקר בהמשך. היא סייעה בניסוח שאלות לריאיונות שבאו בעקבותיה ולביסוס הקשר עם בתי הספר.

לעומת זאת התצפית השנייה ביום הזיכרון לשואה ולגבורה התקיימה בשלב הרבה יותר מתקדם, לאחר ביצוע מרבית הריאיונות וניתוח של חלקם. בעת הזו תפקידה של התצפית היה לאשש קטגוריות שבחרנו בהן לניתוח התוכן ולהעמיק את הבנתנו בסוגיות הנדונות (למשל: קביעת הירארכיה של קדושה באמצעות השוואה בין הטקסים בימים השונים). מתוך כך - לנסות להשיב לשאלות שהתעוררו אצלנו במהלך המחקר, כמו למשל: האם קיימים הבדלים מהותיים בין חטיבות ממלכתיות לחטיבות ממלכתיות דתיות?

2 שיטה זו מבוססת על עקרונות גישת תיאוריה המעוגנת בשדה, והיא מתאימה לניתוח ריאיונות חצי מובנים ממדגם קטן. בניתוח הטקסט כל משתפי הדיון קורא בנפרד את הפרוטוקולים ואז, תוך דיון והסכמה, נקבעות הקטגוריות לניתוח הטקסט והסכמה בין החוקרים חיונית לניתוח מהימן של הריאיונות ולהפחתת הטיות הנובעות מגישתו של החוקר. בנוסף לכך משתתף בניתוח גורם חיצוני שמשמש כמבקר (Auditor) להחלטות המתקבלות על ידי צוות המחקר.

3 היל ואחרים, הפסיכולוג.

4 פונטנה ופריי, ריאיונות.

5 לומסקי-פדר, קהילת אבל; שקדי, מחקר איכותני.

מתקשים לעצב צורות ומבנים חדשים שאינם קשורים קשר ממשי עם העולם הדתי. במונחים של לם,⁷ בראש מעייניהם של המורים עומדת הסוציאליזציה, והם מבכרים תכלית זו על פני חינוך שביסודו אקולטורציה או אינדודואציה. גם כשהם מתייחסים לטקסטים ולמסורת, נקודת המוצא שלהם נובעת מהמקור החברתי ומהשאיפה לעצב אזרחים שותפים לכלל הציבור ומזדהים עם ערכיו.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- אלמוג, אנדרטות ע' אלמוג, "אנדרטות לחללי מלחמה בישראל: ניתוח סמיוולוגי", מגמות לד (1991), עמ' 179-210.
- דון-יחיא ולייבמן, דתיות אזרחית E. Don Yehiya, & C. S. Leibman, *Civil religion in Israel: Traditional Judaism and political culture in the Jewish state*. Berkeley: University of California Press, 1983.
- היל ואחרים, הפסיכולוג C. E. Hill, B. J. Thompson, & E. N. Williams, A guide to conducting consensual qualitative research, *The Counseling Psychologist* 25, (1997), pp. 517-572.
- ויניצקי-סרוסי, רבין Vinitzky – Seroussi, V. Commemorating a difficult past: Yitzchak Rabin's memorials. *American Sociological Review*, 67 (2002), pp. 30-51.
- לומסקי-פדר, קהילת אבל ע' לומסקי-פדר, "מסוכן זיכרון לאומי לקהילת אבל מקומית: טקס יום הזיכרון בבתי ספר בישראל", מגמות מב (2003), עמ' 353-387.
- לם, האידיאולוגיות צ' לם, "האידיאולוגיות ומחשבת החינוך", פסיכולוגיה וייעוץ בחינוך, תשמ"ו, עמ' 5-30.
- פונטנה ופריי, ריאיונות Fontana, A., & Frey, J. H. The interview: From structured questions to negotiated text. In N. K. Denzin & S. Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2000) (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 645-672.
- קינן, חדר מורים ע' קינן, חדר מורים: התרבות המקצועית של המורים, באר שבע 1996.
- שקדי, מחקר איכותני א' שקדי, מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תיאוריה ויישום, תל-אביב 2003.